

П.М. Касперович, В.М. Касперович

Горлівський педагогічний інститут іноземних мов, Україна

ІСЛАМ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ: ДО ІСТОРИОГРАФІЇ ПИТАННЯ (1990 – 2007 роки)

Стаття присвячена проблемам мусульманського відродження в Донецькому регіоні в 1990 – 2007 роках. Аналізується стан ісламського відродження традиційно мусульманських народів. Констатовано факти будівництва мечетей, формування місцевої умми в містах Донбасу. Статтю побудовано на аналізі газетних публікацій за 1990 – 2007 роки.

Перебудова і розвал Радянського Союзу, здобуття Україною незалежності і розбудова цивілізованого демократичного суспільства мали одним із наслідків доволі бурхливе відродження етноконфесійної палітри як в цілому в державі, так і в окремих її регіонах, зокрема, в Донбасі. В 1990 – 2007 роках стрімко і швидко відродилися товариства багатьох народів (етносів), що проживають в Україні. Донбас – край багатонаціональний і поліконфесійний, таким став ще в часи його господарського, промислового освоєння і залишається по сьогодні. Припинення ж державного «науково-атеїстичного» тиску спричинило доволі широке відродження релігійності як елементу державного традиційного життя народів країни і нашого регіону і складової частини етно-національного відродження народів краю, що традиційно сповідували і нині сповідують іслам. Саме мусульманство, іслам – другий великий релігійний напрямок в Україні і на Донеччині після найрізноманітніших відгалуджень християнства.

Процес відродження ісламу як в масштабах всієї країни, досягнення, успіхи і проблеми, шляхи їхнього розв'язання, процеси в етнічному середовищі мусульманських народів мають бути вивчені представниками різних галузей знань: релігієзнавцями, філософами, політологами, соціологами, істориками.

Слід зазначити, що за роки незалежності України в друкованих засобах масової інформації накопичено чимало публікацій про життя мусульман краю, їхні звичаї, традиції, свята і обряди. Проте осмислення газетних публікацій нині відсутнє практично. Питання поширення ісламу в Східній Україні в ХХ столітті досліджує нині кандидат філософських наук К.О. Зуєв, є деякі інші публікації про мусульман регіону. Але з точки зору історіографії вони потребують класифікації і аналізу, що є **метою** та завданням даної **статті**.

Наявні ж публікації подають поширення ісламу на теренах Східної України і Донбасу, як зазначає К.О. Зуєв [1], або в контексті міграції різних народів на нашу землю [2-4] або торкаються певних сторін цієї проблеми, подають історію окремих мусульманських громад, не надаючи повної картини поширення ісламу в континентальній Україні взагалі і Донбасі зокрема [5-17].

Загалом, зважаючи на характер наявної, аналізованої в даній статті, літератури – в основному газетних публікацій, вважаємо за доцільне згрупувати матеріали наступним чином.

1. Дослідницькі роботи про мусульман Донецького регіону.
2. Публікації про життя і роботу окремих громад мусульман в газетах.
3. Будівництво першої в Україні за повоєнний період мечеті в м. Донецьку.
4. Відзначення мусульманських свят.

Розгляд публікацій дослідників варто розпочати, на наш погляд, з офіційної інформації Г. Костенка – на той час начальника управління у справах релігії Донецької облдержадміністрації. Він, зокрема, повідомляє про наявність і кількість громад мусульман Донецької області: 1990 рік – одна, 1992 рік – чотири, 1994 – 1995 роки – сім, 1997 рік – дев'ять [17, с. 45].

К.О. Зуєв проаналізував і класифікував документи, архівні матеріали про поширення ісламу в Східній Україні в XX столітті [1]. Висновок цього дослідника про достатність джерельної бази для вивчення поширення ісламу в Східній Україні в цілому і Донбасі зокрема мав наслідком розвідку про іслам в Донбасі та на Харківщині в період незалежності. Відстежено процеси відродження ісламських традицій на території Донецької, Луганської та Харківської областей в період незалежності України. Відзначено факт розвитку етнонаціонального і конфесійного життя мусульман. Але підкреслено відсутність єдиної мусульманської організації і втрату сили самим процесом відродження ісламських традицій [18].

Вельми цікавою і важливою для мусульман регіону є розвідка низки авторів в Археологічному альманасі за 1998 рік [19]. Нею доведено даними археології, що іслам і мусульмани Донеччини є історичною спільнотою – принаймні ровесником Київської Русі для середньої течії Сіверського Дінця. Саме там, біля села Сидорово Слов'янського району Донецької області, археологи знайшли і дослідили типові мусульманські поховання, датовані VII – X століттями поряд з похованнями, характерними для слов'янської Салтово-Маяцької культури. Це є конкретний приклад давності християнсько-ісламського, чи слов'янсько-ісламського співжиття, співіснування в сучасному Донбасі, свідчення того, що мусульмани є такими ж освоювачами регіону, як і язичники чи, пізніше християни. Тож і сучасне життя в регіоні різноманітних мусульманських народів має глибоке і міцне коріння на Донецькій землі.

Власне, згаданими вище розвідками і обмежується дослідження ісламу на Донбасі. Решта – публікації журналістів про життя мусульман краю, їхні радощі, турботи, свята і обряди, які і є основним аналізованим матеріалом даної статті.

До другої групи віднесено матеріали з життя мусульманських громад краю за хронологією. Це приїзд в Донецьк в лютому 1993 року голови ДУМУ Шейха Ахмеда Таміма [20]. Журналіст І. Галлахер розповів про зустріч Шейха з донеччанами і про бажання людей з етнічних татар та інших мусульман об'єднатися в громаду. Вміщено й фотографію духовного лідера мусульман України. Протягом 1993 року вже як результат національного відродження у міській газеті «Вечерний Донецк» представлено життя мусульманської громади «Звезда Пророка» [21]. Під рубрикою «Гість міста» журналіст В. Пак поінформував донеччан про візит головного муфтія Стамбула Селахаддіна Кайї. Однією з тем під час розмови гостя – зведення майданчика і майбутнє спорудження мечеті в Донецьку в мікрорайоні шахтоуправління «Жовтневе». Як намір передбачено створення в Донецьку мусульманських шкіл, лікарень, будинків для людей похилого віку [22].

1994 року в життя донецьких мусульман внесено особливу подію: закладено камінь-знак на місці тоді ще майбутньої мечеті. Цій події присвячено публікації у газетах «Весть» [23] та «Правда України» [24]. У «Вечернем Донецке» вміщено інтерв'ю журналіста В. Пака з президентом Донецького обласного науково-просвітницького і культурного центру ісламу Є.В. Дутовим щодо діяльності цієї організації [25].

В подальшому життя мусульманських громад, особливо стосовно їх об'єднання в межах молоді ще держави України, висвітлено певними епізодами [26-31].

Видатною і найважливішою подією в житті мусульман не лише Донеччини, але і всієї України, стало будівництво першої за багато років мечеті. Ця неординарна як для регіону подія, хід будівництва від закладення пам'ятного каменя до освячення готової, збудованої мусульманами за всіма приписами віри споруди і відкриття Ісламського Університету України також було в центрі уваги журналістів [32-43]. Донецька мечеть – перша в Україні, але не єдина: на початку XXI століття в Маріуполі в Приморському парку вирішено збудувати невеличку культову споруду на задоволення потреб мусульманської громади цього Азовського міста [44].

Останньою ліком, але не значенням, є низка публікацій про національні звичаї та мусульманські свята і їхнє відзначення українськими віруючими [45-53].

Є відомості лише про свята розговіння Посту – Рамадан-Байрам і Свято Жертвоприношення – Курбан-Байрам. Окрім загальноетнографічної (етнологічної) інформації, для пересічних громадян України – немусульман – вона є важливою для етнонаціонального і міжконфесійного порозуміння, миру і злагоди. Журналісти, сповіщаючи про мусульманські свята і їхнє урочисте відзначення всіма присутніми, виконують важливе завдання – сприяти єдності і миру, злагоді в українському суспільстві, а інтерв'ю з керівниками громад мають пояснити мету і сенс, спрямованість, а то й походження тих чи інших звичаїв тих, хто сповідує іслам.

Таким чином, аналіз публікацій періодичної преси, насамперед регіональної та місцевої, дозволяє зробити наступні висновки.

1. Відродження мусульманських громад та ісламських традицій в Донецькому регіоні відбувається в рамках національно-культурного піднесення років незалежності України і є складовою частиною національно-культурних і духовно-етнічних процесів сучасної України.

2. Донбас – край багатонаціональний і поліконфесійний історично. Його господарське освоєння в XIX – XX століттях викликало масову появу етнічних мусульман. А припинення державного «науково-атеїстичного» тиску тоталітарної влади на громадян викликало відродження громадських структур, релігійних громад, святкування традиційних свят, будівництво мусульманських храмів тощо. Тобто Донбас став регіоном відродження ісламських традицій передусім волзькими татарами – основним мусульманським етносом краю разом з представниками інших ісламських народів.

3. Зазначені вище процеси відбито в періодичній пресі Донецького регіону стосовно ісламу. Відбито в основних, найвизначніших і найзагальніших рисах журналістами. Інформація різноманітна, розрахована на широке коло читачів. Але розрізнена, з неї можна лише у найзагальніших рисах дізнатись про життя мусульман, внутрішні процеси у громадах, свята, повсякденне життя, побут і сучасні звичаї мусульман України, Російської Федерації, окремих регіонів. Цікава і масштабна тема для соціологів-релігієзнавців та істориків релігії. Окрема, вельми приваблива, тема для пересічних громадян – кухня деяких народів, що живуть в Донбасі, Україні, Російській Федерації і сповідують іслам, традиції і сучасність халяльного харчування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зуєв К.О. Джерельна база питання поширення ісламу в Східній Україні в XX ст. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. – № 2. – С. 164-169.
2. Антоненко М.І. Заселення Донбасу: соціально-економічні та етнонаціональні аспекти (середина XIX – початок XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук. 07.00.02. – К.: Ін-т соціології АН України, 1994. – 173 с.
3. Дынгес А.А. Численность, распределение и социальный состав татарского населения Донецкой губернии в 1923 году // Межэтнические культурные связи в Донбассе: история, этнография, культура. – Донецк. Донецкий государственный университет, 2000. – 250 с.
4. Пашина Н.П. Формирование этноструктуры Донбасса в контексте социально-экономических преобразований края пореформенного периода (1861 – 1900): Дис. ... канд. ист. наук. 07.00.01. – К.: Киевский государственный университет им. Тараса Шевченко, 1997. – 212 с.
5. Белікова Н.Ю. Релігійні конфесії України (кінець 80-х – 90-і роки XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. – Донецьк: Донецький національний університет. – 2001. – 19 с.
6. Брагин Р.Б. Ровесница независимой Украины // Аль – Баян. – 2001. – №4 (48), июль – август.
7. Джаббаров Р. Боевой путь имама // Арраид. – 2003. – № 5 (52), май.
8. Джаббаров Р. Мусульмане Тореза // Арраид. – 2003. – № 4 (51), апрель.
9. Іслам і українське суспільство: соціальні та політичні аспекти / О. Богомолов, С. Данилов, Г. Яворська та ін. – К.: Видавництво Інституту сходознавства НАНУ, 2004. – 200 с.
10. Ісламська ідентичність в Україні / Богомолов О.В., Данилов С.І., Семиволос І.М., Яворська Г.М. – К.: AMES, 2005. – 130 с.
11. Історія релігій в Україні / За ред. проф. А. Колодного. – Київ: Дрогобич: Коло, 2003. – Т. 10: Релігія і церква років незалежності України. – 616 с.
12. Історія релігій в Україні: Навчальний посібник / За ред. проф. А.М. Колодного і П.Л. Яроцького. – К.: Знання, 1999. – 736 с.

13. Кирюшко М.І. Мусульмани в незалежній Україні // Людина і світ. – 2000. – № 5. – С. 7-12.
14. Кирюшко М.І. Мусульмани в українському суспільстві // Людина і світ. – 2003. – № 11. – С. 2-7.
15. Кирюшко М.І. Невідкладність мусульмасько-християнського діалогу // Людина і світ. – 2004. – № 4 – С. 7-13.
16. Кирюшко Н.І. Мусульмане в українском обществе: социологическое исследование. – К.: Ансар Фаундейш, 2005. – 46 с.
17. Костенко Г. Релігійна карта Донецької області: історія і сучасність // Схід. – 1997. – № 9 – 10. – С. 40-45.
18. Зуєв К.О. Іслам в Донбасі та Харківщині в період незалежності // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. – № 4. – С. 191-199.
19. Кравченко Э.Е., Гусев О.А., Давыденко В.В. Ранние мусульмане в среднем течении Северского Донца (по археологическим источникам) // Археологический альманах. – Донецк. – 1998. – № 7. – С. 113-140.
20. Галлахер И. Шейх Тамим был неутомим // Городъ. – 1993. – № 8. – 26 февраля. – С. 3.
21. Представляем: мусульманская община «Звезда Пророка» // Вечерний Донецк. – 1993. – 12 июня.
22. Пак В. Стамбул заинтересован // Вечерний Донецк. – 1993. – 23 октября.
23. Кузьменко Л. Мусульманин – не национальность // Весть. – 1994. – № 66. – 18 мая. – С. 7.
24. Еременко А. Хвала Аллаху – в Донбассе // Правда Украины. – 1994. – 10 июня.
25. Пак В. Духовное возрождение // Вечерний Донецк. – 1991. – 10 ноября.
26. Лях Л. Гори, сияй, моя звезда – «Звезда Пророка» // Донецкий новости. – 1995. – 9-15 февраля. – С. 3.
27. Пак В. Способствуя объединению // Вечерний Донецк. – 1995. – 28 февраля.
28. Мусульмане объединились // Приазовский рабочий. – 1996. – 4 октября.
29. «Нур аль Ислам» на берегу Азова // Жизнь. – 1996. – 12 октября.
30. Ряшина А. Духовный мост построен, на очереди – экономический. В Донецке открыты соборная мечеть и исламский университет. – 1999. – 15 сентября. – С. 3.
31. Самсонова И. Ислам: история предубеждений // Акцент. – 2001. – 7 ноября.
32. Десятников Д., Конечников А. Мечеть на Донбасі // Радянська Україна. – 1990. – 14 січня.
33. Кузьменко Л. Аллах велик! Донецкие мусульмане верят в светлое будущее. И поэтому уже в декабре планируют заложить в городе первую мечеть // Донецкие новости. – 1993. – № 46 (ноябрь).
34. Пак В. Будет в Донецке мечеть // Вечерний Донецк. – 1994. – 11 мая.
35. Пак В. Первая в Украине мечеть // Вечерний Донецк. – 1994. – 18 мая.
36. Наврический Г.В. В Донецке заложена мечеть. Первая в Украине // Донецкий кряж. – 1994. – 27 мая – 4 июня.
37. Галлахер И. В Донецке начинают строить мечеть // Весть. – 1995. – 28 января.
38. Донецкая мечеть – всенародная стройка // Весть. – 1995. – 28 апреля.
39. Васильев А.И. И выросла мечеть // Вечерний Донецк. – 1998. – 21 января.
40. Торжественное открытие мечети «Ибн Фадлан» и первого Украинского исламского университета 3 сентября 1999 г. // Наш дом – Украина. – 1999. – Сентябрь. – С. 5.
41. Донецкая мечеть // Наш дом – Украина. – 1999. – Сентябрь. – С. 7.
42. Бровкина И. Испытание Аллаха выдержали двадцать пять молодых мусульман // Донецкие новости. – 1999. – № 36. – 9 – 15 сентября. – С. 3.
43. Пак В.И. Мечеть и университет / Вечерний Донецк. – 1999. – 4 сентября.
44. Бондаренко А. Мусульманская мечеть украсит Приморский парк, но окончание ее строительства волнует мариупольцев и гостей города // Приазовский рабочий. – 2004. – 10 августа.
45. Кузьменко Л. Так празднуют мусульмане Востока Украины // Весть. – 1995. – Февраль.
46. Чернышов А. Праздник «Рамадан» в Донецке // Вечерний Донецк. – 1994. – 16 марта.
47. Петренко В. Рамадан предполагает очищение // 1999. – 24 декабря.
48. Хафизова Ф.Р. Особенности национальной кухни // Наш дом – Украина. – 2000. – № 1. – С. 4.
49. Прорщай, рамадан // Наш дом – Украина. – 2000. – № 1. – С. 3.
50. Жукова Т. Рамадан-Байрам в Донецке // Акцент. – 2001. – 18 декабря.
51. Ряшина А. Мусульмане делятся своей радостью с земляками // Жизнь. – 2003. – 12 февраля.
52. Корец Я. Мусульмане отметили Курбан-Байрам // Жизнь. – 2005. – 25 января. – С. 3.
53. Кудрявцева С. Курбан-Байрам в Донецке // Наш дом. – 2005. – № 4 (187). – 28 января. – С. 5.

П.М. Касперович, В.М. Касперович

Іслам в Донецком регионе: к историографии вопроса (1990 – 2007 года)

Статья посвящена с проблемам мусульманского возрождения в Донецком регионе в 1990 – 2007 годах.

P.M. Kasperovich, V.M. Kasperovich

The article deals with the problems of muslim rebirth in Donetsk region in 1990 – 2007.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2008.